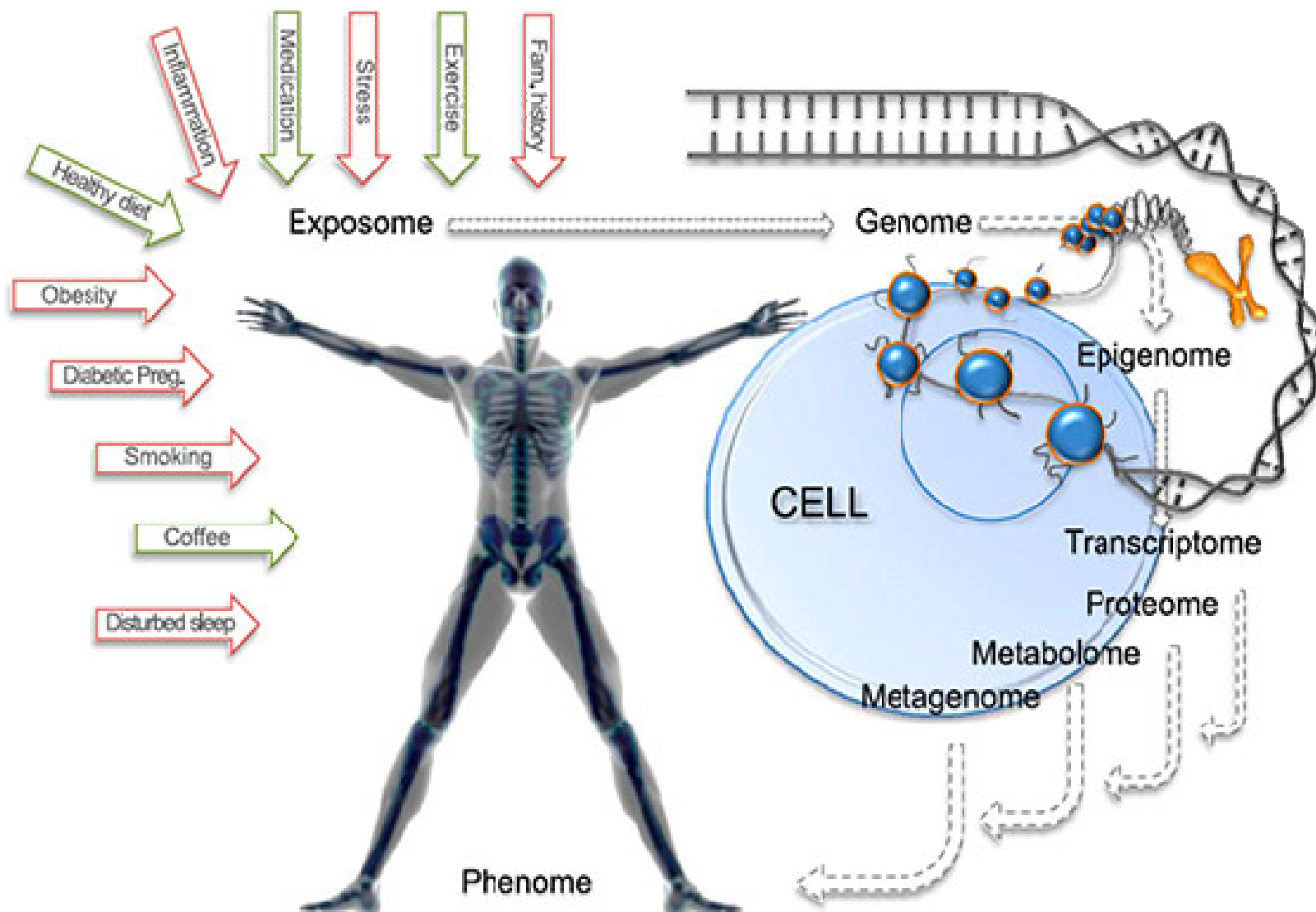

Reakce genomu na vlivy prostředí: Vznik mutací

Nutriční ve vztahu k genové expresi a dědičnosti

Mutace –
genetická
variabilita

Vliv prostředí
na stabilitu
genomu

Nutrice ve
vztahu k
genové expresi

Nutrice a
dědičnost

Genetická variabilita

- **Mutace** – dědičné změny genetického materiálu
  - Poskytují nové genetické varianty, které umožňují evoluci organismů
  - Obvykle náhodný neadaptivní proces, při kterém jsou podmínkami vnějšího prostředí selektováni jedinci s dříve náhodně vzniklými mutacemi
  - Cílená mutagenese – výhradně pro vědecké účely
- **Mutant** – organismus se změnou v genotypu v důsledku mutace
- **Mutace** – nové alely s frekvencí nižší jak 1 %
- **Polymorfismus** – stav, kdy v populaci existují minimálně 2 genetické varianty (alely) s frekvencí vyšší jak 1 %

Význam mutací z pohledu evoluce

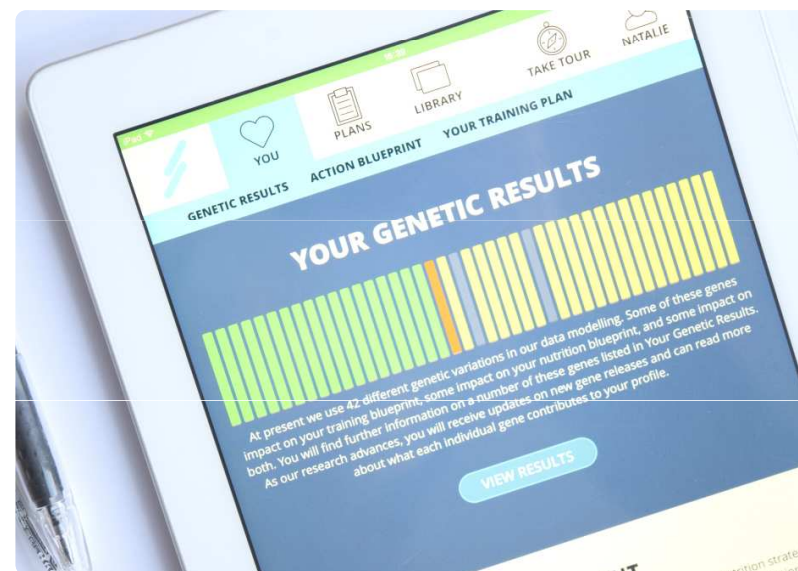
- Pozitivní mutace – zdroj dědičné variability
  - Selektce jedinců s výhodnými znaky – význam pro evoluci
- Negativní mutace – vznik vadných genů, stárnutí, vznik geneticky podmíněných onemocnění, tvorba nádorů atd.
- Mutace neutrální
- Mutace letální
  - Předpokládá se, že každý člověk nese 5 až 10 recesivně letálních mutací

Biston betularia – Drsnokřídlec březový

Genový doping?

- Gen **ACTN3** (Alpha-actin-3) – varianta tohoto genu je důležitá pro správnou funkci rychlých svalových vláken. Častý výskyt u sprinterů a silových atletů
- Mutace v genu pro receptor **erythropoetinu** – Finský lyžař dlouhých tratí Eero Manta převyšoval normu počtu červených krvinek asi o 25 až 50 %.
Zvýšená kyslíková kapacita organismu – autozomální dominantní benigní erytrocytóza
- Mutace v genu pro **apolipoprotein A1** – vychytávání cholesterolu z krve – vysoký věk obyvatel Limone sul Garda

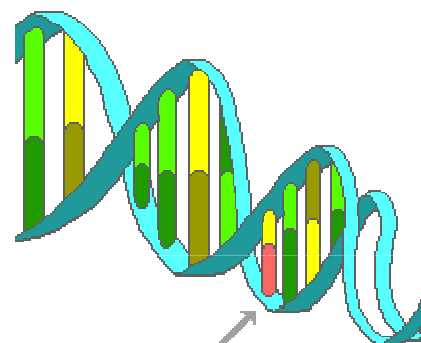

Cena základního balíčku cca 6000 Kč

**MUNI
MED**

Klasifikace mutací

- Spontánní x indukované
- Gametické x somatické
- Dominantní x recesivní (1:100)

- Genové x chromozomové x genomové
- Účinek na fenotyp:
  - Morfologické mutace
  - Biochemické
  - Vitální -> subvitální -> semiletální -> letální
  - Podmíněné (např. teplotně senzitivní mutace)

point mutation in a DNA molecule

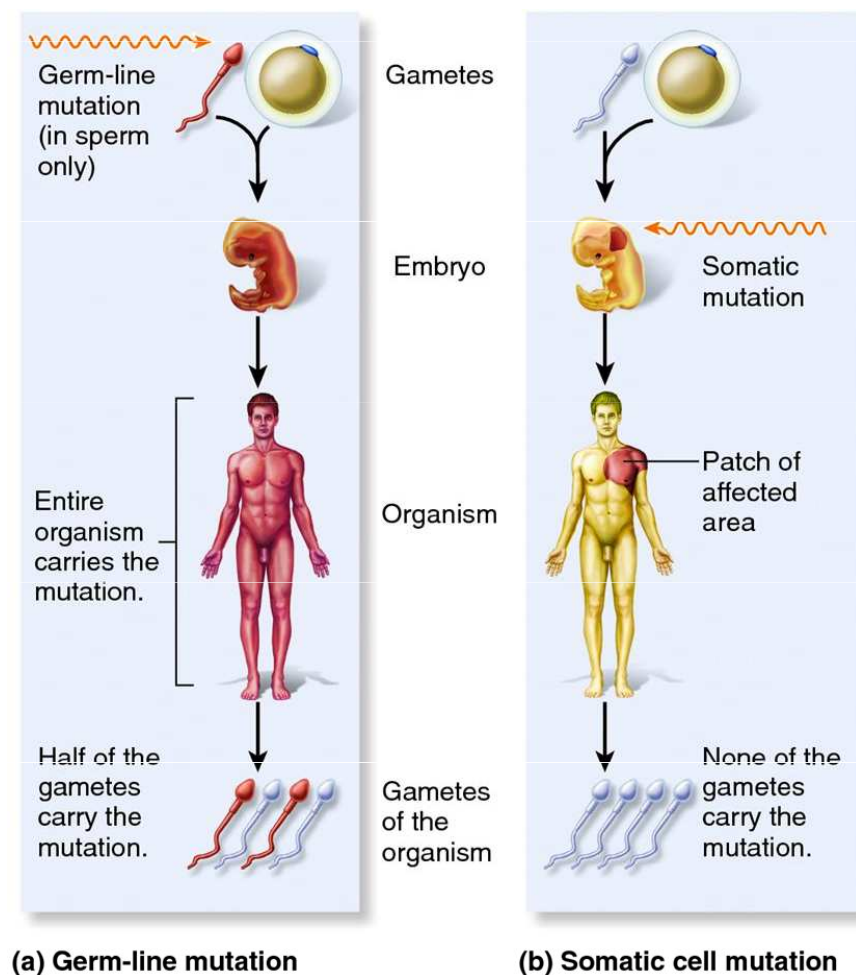
structural modification of a chromosome

irregular number of homologous chromosomes

Gametické x somatické mutace

- **Gametické mutace** vznikají v gametách nebo tkáních ze kterých se diferencují pohlavní buňky
- **Somatické mutace** vznikají v somatických buňkách

Genové mutace

- Změna nukleotidové sekvence na určitém místě (bodě) v genu – bodové mutace – kódující i nekódující oblasti genomu
- **Adice (inzerce)** – zařazení jednoho nebo více nadbytečných nukleotidových párů
  - Může dojít k posunu čtecího rámce
- **Delece** – ztráta jednoho nebo více nukleotidů původní sekvence
  - Může dojít k posunu čtecího rámce
- **Substituce** – záměna původní báze sekvence jinou bází
  - **Tranzice** – purinová báze za purinovou; pyrimidinová báze za pyrimidinovou
  - **Transverze** – purinová báze za pyrimidinovou nebo naopak

Původní sekvence:

A-A-A-G-G-G-C-C-C-T-T-T

Adice:

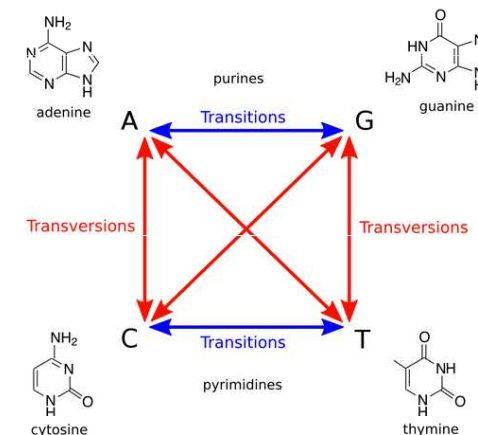
A-A-A-G-G-T-T-G-C-C-C-T-T-T

Delece:

A-A-A-G- -G-C-C-C-T-T-T

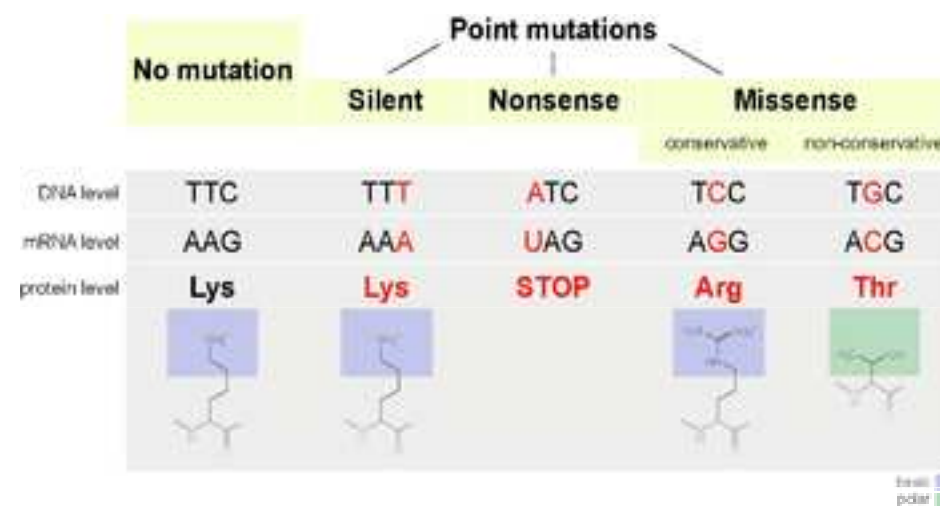
Substituce:

A-A-A-G-A-G-C-C-C-T-T-T

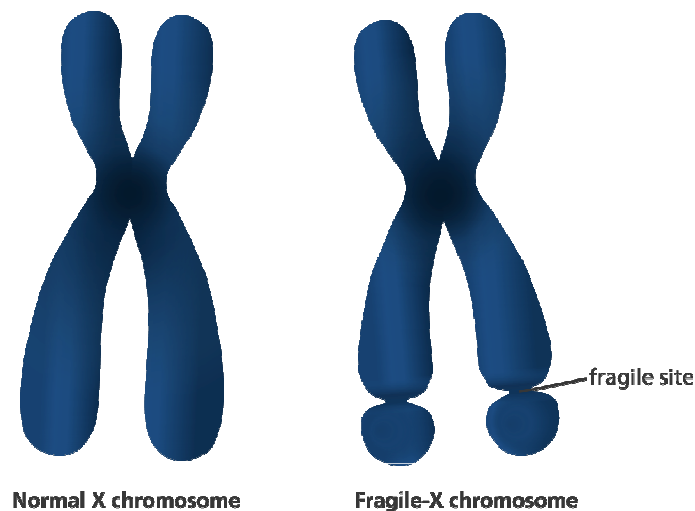
Efekt mutace na proteosyntézu

- **Mutace neměníci smysl** (samesense, silent mutation)
  - je zařazena stejná aminokyselina (degenerace genetického kódu); substituce na třetí pozici tripletu
- **Mutace měnící smysl** (missense mutation) – dojde ke změně polypeptidového vlákna – zařazení odlišné aminokyseliny při proteosyntéze
- **Nesmyslné mutace** (nonsense mutation) – vznik předčasného terminačního kodonu – není dokončena syntéza polypeptidu

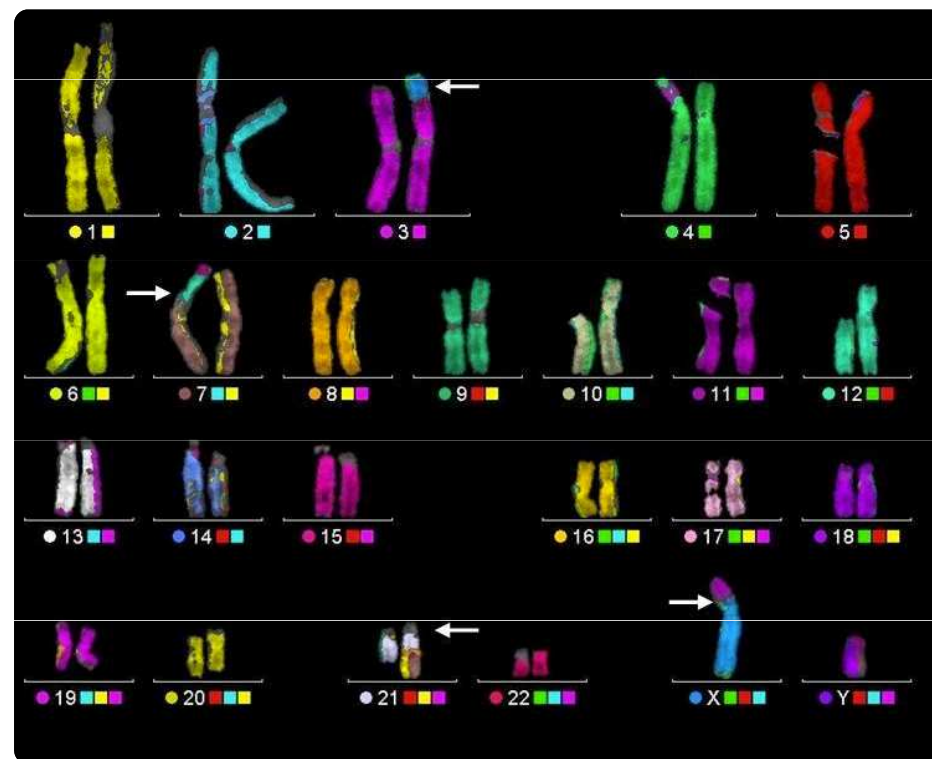
Dynamické mutace

- Expanze repetitivních sekvencí (typicky expanze trinukleotidových repetitivních sekvencí)
- Nepřesností při replikaci
- Premutace – dosažení kritického počtu = mutace
- Huntingtonova choroba, syndrom fragilního X chromozomu

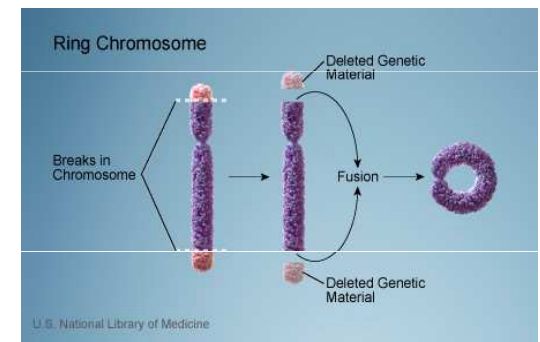
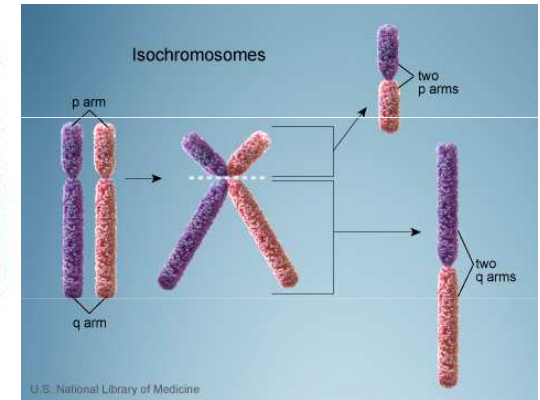
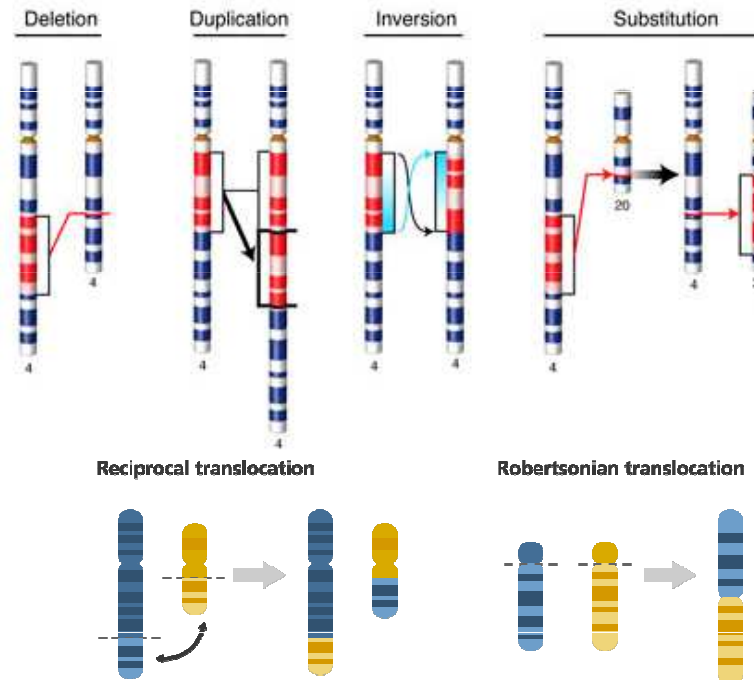
Chromozomové mutace

- Chromozomové aberace - změny struktury a tvaru chromozomu
- Vznikají následkem chromozomální nestability (chromozomálních zlomů) působením nadměrnou expozicí jedince mutagenům nebo zhoršenou funkcí reparačních mechanismů
- Lze dělit na:
  - **Balancované** – zachováno původní množství genetické informace
  - **Nebalancované** – není zachováno původní množství genetické informace

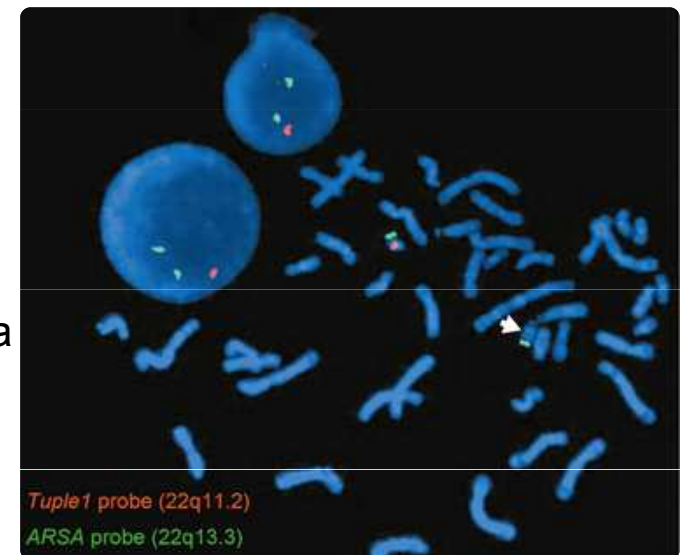
Chromozomové aberace

- Delece
- Duplikace
- Inzerce
- Inverze
- Translokace
  - Reciproké translokace
  - Robertsonské translokace
- Izochromozom
- Ring chromozom
- Fragmentace
- Marker chromozom

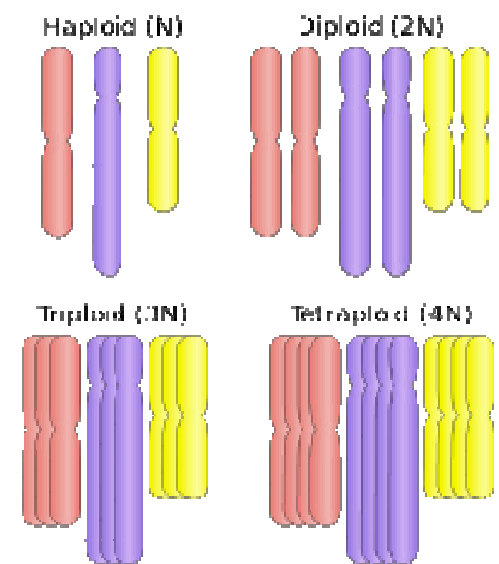
Chromozomové aberace

- Vrozené:
  - **Syndrom kočičího křiku** – delece 5p
  - Mikrodeleční syndromy (drobné intersticiální delece DNA segmentů – 2 až 4 Mb):
    - DiGeorgeův syndrom** – 22q11.2
    - Prader-Williho a Angelmanův syndrom** – 15q11-13
  - **Charcot-Marie-Tooth** – tandemová duplikace na chromozomu 17
- Získané (onkocytogenetika) – nádory (leukemie, solidní nádory)
  - **T(9;22)** – CML (Filadelfský chromozom – Ph); fúzní gen BCR/ABL na chromosomu 22, který kóduje hybridní protein p210 – iniciátor maligního procesu
  - Retinoblastom – **del(13)(q14)** – **Rb1 gen**
  - Neuroblastom – **del(1)(p36)**
  - **Delece genu p53** (17p13) – mnoho nádorů

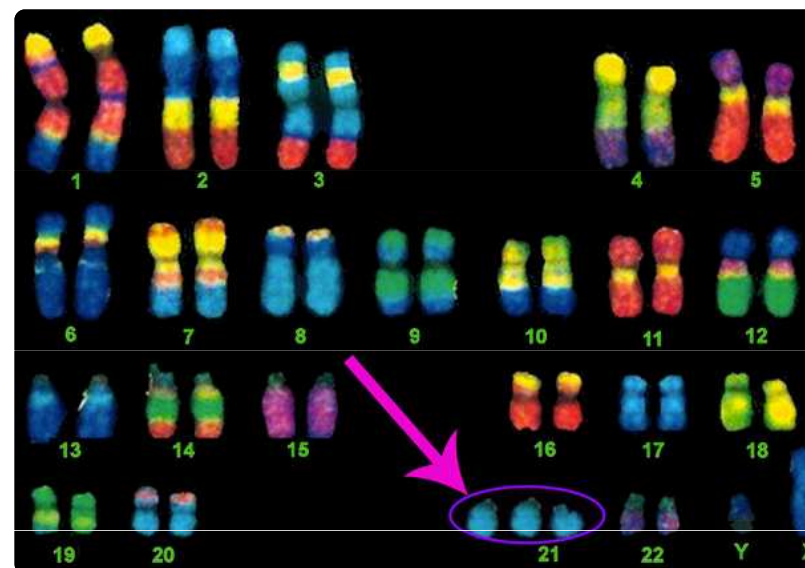
Genomové mutace

- Změny v počtu chromozomů
- Nejrozsáhlejší mutace – celý genom nebo jeho velká část (celé chromozomy)
- **Polyploidie** – znásobení celé chromozomální sady
  - Za normálních podmínek jsou vyšší organismy diploidní ($2n$)
  - Běžná u rostlin, u vyšších živočichů není slučitelná s životem
  - Polyploidní buňky – příčně pruhované svalstvo (syncytia - mají více jader); hepatocyty – buňky s vysokou metabolickou aktivitou
  - Nuliplodie – červené krvinky
- **Aneuploidie** – stav, kdy chybí nebo přebývá pouze některý chromozom
  - Vzniká při buněčném dělení nondisjunkcí
  - Normální stav je dizomie
  - V případě, že jeden chromozom z páru chybí – monozomie
  - Chromozom daného páru přebývá - trizomie

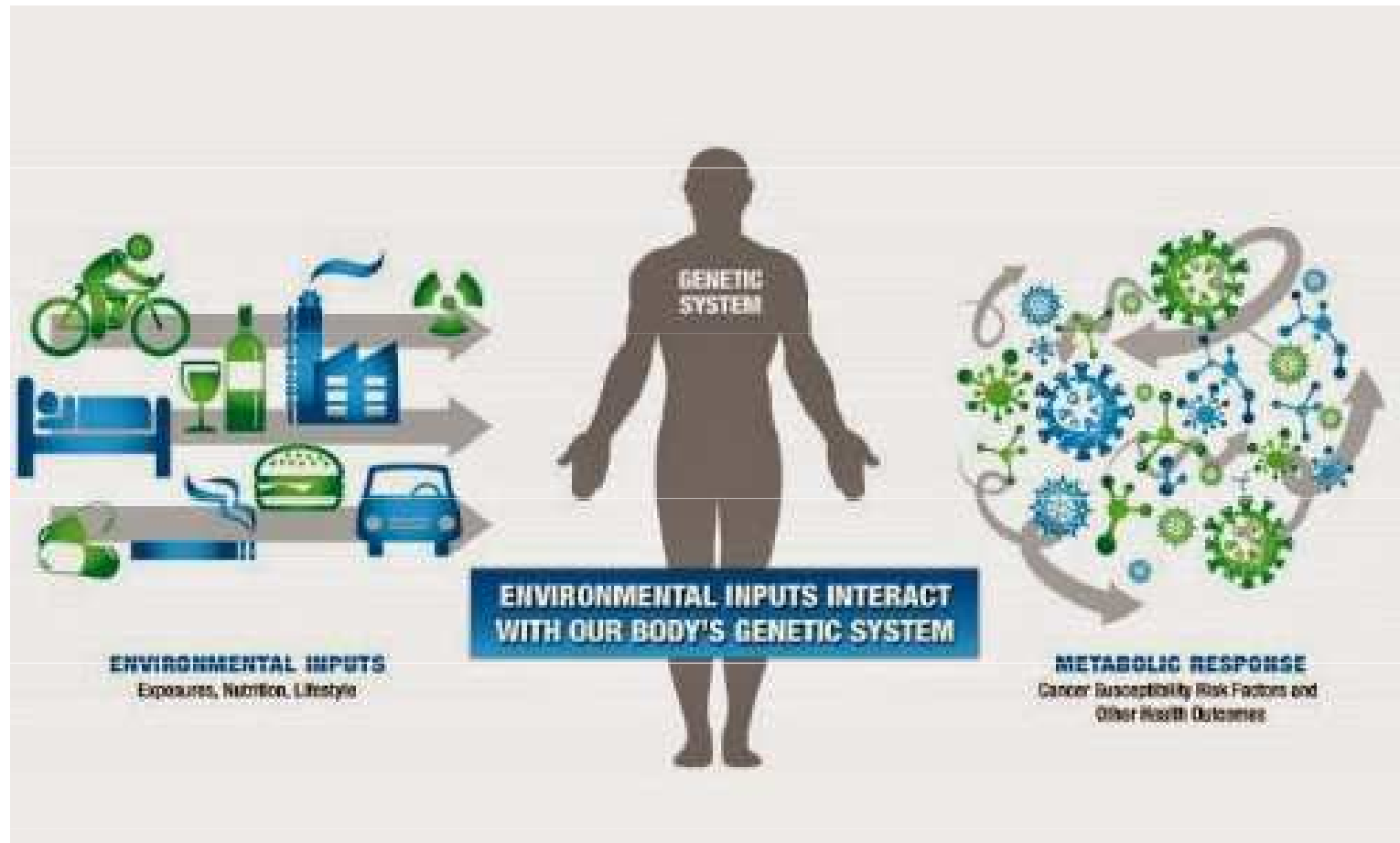
Nejčastější aneuploidie

- Vrozené chromozomové aberace a aneuploidie
  - 20 - 50 % všech počtů
  - 50 – 60 % abortů v I. Trimestru
  - 0,56 % živě narozených dětí
- **Downův syndrom**
  - Trizomie +21
  - 33 % der(14;21) – Robertsonovská translokace
- **Edwardsův syndrom +18**
- **Patauův syndrom +13**
- **Klinefelterův syndrom (47,XXY)**
- **Turnerův syndrom (45,X)**
- **Syndrom Jacobsové (47,XYY)**

Interakce prostředí a genomu

Spontánní mutace

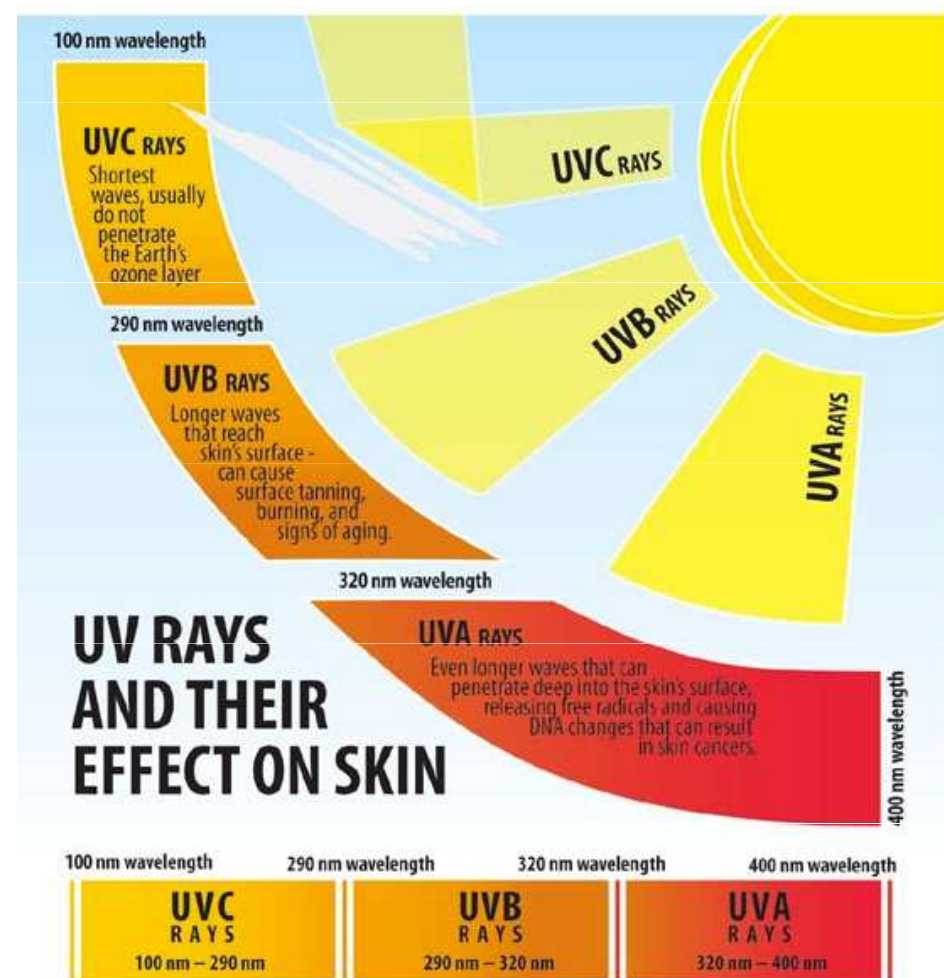
- Četnost spontánních mutací: $10^{-5} - 10^{-10}$
- Příčiny:
  - **Mechanismy uvnitř buňky** (replikace DNA, produkty vlastního metabolismu)
    - Chyba DNA polymerázy (teoreticky $10^{-1} - 10^{-2}$ x skutečně $10^{-9} - 10^{-11}$ → oprava chybně zařazených bází “proofreading“)
    - Funkce reparačních mechanismů
  - Vnější faktory – **mutageny**
    - A) fyzikální faktory** (10– 15 %)
    - B) chemické faktory** (70 – 80 %)
    - C) biologické faktory** (10 – 20 %)

Xeroderma pigmentosum

Fyzikální faktory – UV záření

- Elektromagnetické záření s vlnovou délkou kratší než má viditelné světlo
- Dávka UV záření, která snižuje viabilitu lidských fibroblastů na 1/100:
  - 40 - 50 J/m² – UV-C
  - 60 - 80 J/m² – UV-B
  - 400 – 500 J/m² – UV-A
- Hlavní mechanismy poškození DNA po účinku UV záření:
  - Vznik tzv. fotolézí
  - Poškození DNA zprostředkované působením záření a fotosenzitivátorů (např. furokumariny)
  - Působení reaktivních kyslíkových radikálů (ROS)

The wavelength of UV (ultraviolet) rays is measured in nanometers (or billionths of a meter), abbreviated as "nm."

Biologické účinky UV záření

- Příznivé účinky: tvorba vitamínu D, léčba některých chorob
- Škodlivé účinky: nádory kůže, předčasná stárnutí kůže, poškození očí, suprese imunitního systém
- Důležitá je ochrana před UV
  - Omezení pohybu na slunci mezi 10 a 16h
  - Sledování UV indexu
  - Pobyť ve stínu
  - Ochranný oděv + vhodné brýle
  - Ochranné krémy (faktor 15+)

NORMAL MOLE

A mole is a small brown spot or growth that appears in the first few decades of life. It can be flat or raised and generally is round.

BASAL CELL

This is the most common skin cancer. This nonlethal blemish can be a shiny bump, a pink growth, a scar-like area or an open sore that doesn't heal easily.

SQUAMOUS CELL

Persistent bleeding is common with this rarely deadly cancer. Warts, scaly patches, open sores and rapidly growing bumps are telltale signs.

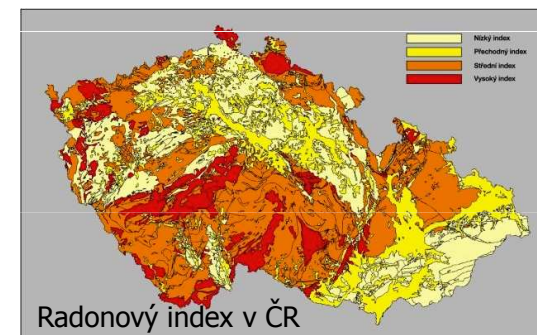

MELANOMA

This deadly cancer is usually larger than a pencil's eraser, multicolored and changes size and shape. Also look for asymmetry and uneven borders.

Fyzikální faktory – ionizační záření

- **Radioaktivita** – důsledek radioaktivního rozpadu, při kterém se mění stav nebo složení atomových jader nuklidů
- **Ionizující záření** – meziatomový pohyb elementárních částic, které mají dostatečnou energii na ionizaci atomů
  - Kvanta ionizujícího záření mají tak vysokou energii, že jsou schopna vyrážet elektrony z atomového obalu a tím látku ionizovat
- Typy ionizujícího záření:
  - **Elektromagnetické** – vzniká periodickou změnou elektrického a magnetického pole, která má původ v určitém zdroji a šíří se prostorem; hmota ve formě energie v podobě fotonu (paprsky X, gamma záření)
  - **Korpuskulární** – proud rychle letících elementárních atomových částic (elektrony, protony, neutrony, alfa částice)
- Zdroje záření:
  - Přírodní zdroje (kosmické záření, přírodní radionuklidy)
  - Umělé zdroje (lékařství – RTG, radioizotopy)
  - Vnější ozáření
  - Vnitřní ozáření (radionuklidy v lidském těle)

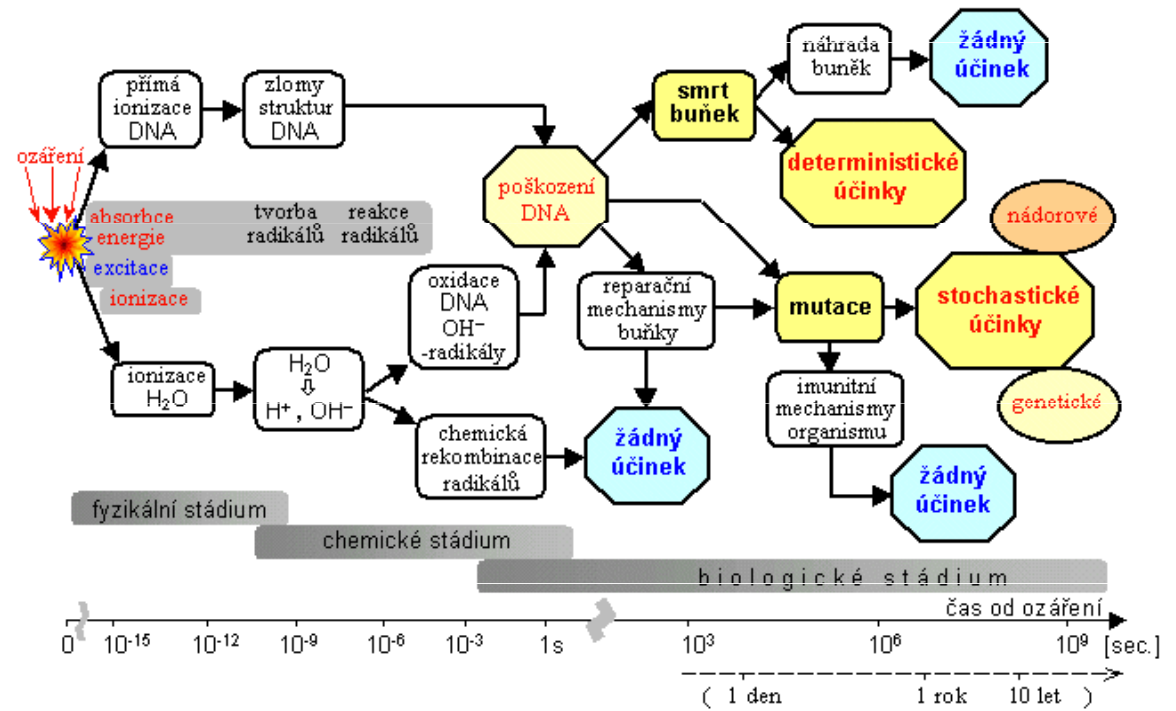
Ionizačního záření kolem nás

- Přirozená dávka je 2,5 až 3,0 mSv/rok
  - Limit pro pracovníka se zářením 50mSv/rok
  - RTG střev 4 mSv; RTG kyčlí 1,7 mSv
  - 3 lety nadzvukovým letadlem Praha – USA 0,38 mSv
  - Hodina sledování televize 0,01 mSv/rok
- Jaderná energetika
  - Jaderná odpad (Dukovany – 56 tun ročně)
  - Havárie – únik radioaktivních látek
    - Černobyl (26.4 1986) – ekvivalent 90 atom. bomb svržených na Hirošimu; radioaktivní mrak byl zachycen pracovníky JE Dukovany 29.4; zamoření cesiem (pol. rozpadu 30 let) a jodem (pol. r. 8 dní) – cesium v potravinovém řetězci
    - Fukushima (11.3.2011) – poškození 4 reaktorů

Biologické účinky ionizačního záření

- **Přímé účinky** – přímý zásah biologicky důležitého místa v buňce (tzv. terče) – vznik mutací
- **Nepřímé účinky** – poškození kritických buněčných struktur působením volných radikálů
- Efektem zasažení terče jsou dvouvláknové zlomy v DNA
- Řídké ionizující záření (β , γ) – průchod dvou částic stejným místem rychle po sobě = 1 zlom – poškození závisí na druhé mocnině dávky
- Husté ionizující záření (α , neutrony, proton) – poškození je přímo úměrné dávce – jeden průchod 1 zlom
- 1000 – 2000 poškozených bází / 1Gy
- 500 – 1000 jednořetězcových zlomů / 1Gy
- 40-50 dvouvláknových zlomů / 1Gy
- Citlivost buňky se mění v průběhu buněčného cyklu (nejvíce v raných fázích mitózy)
- Celotělová dávka 0,1Gy – 1 zhoubný nádor na 200 lidí

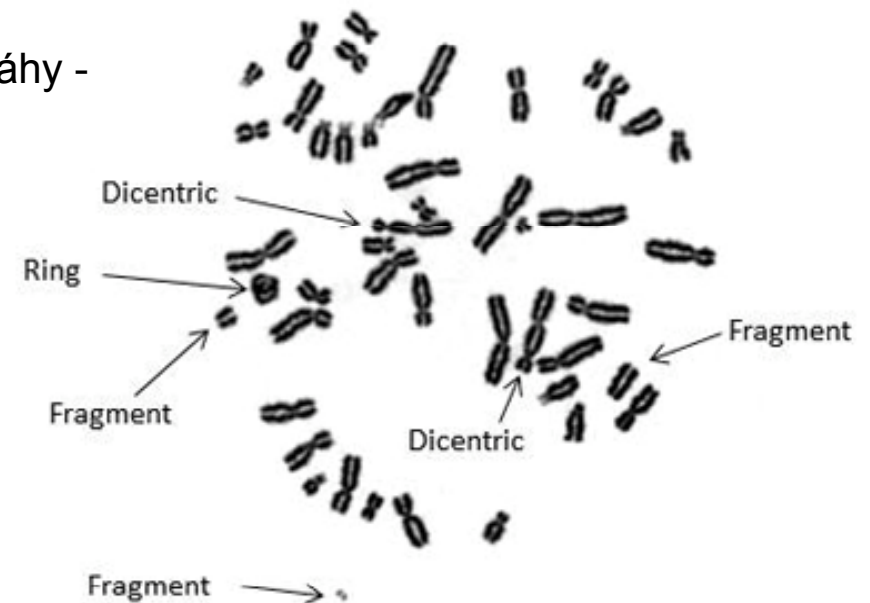

Účinek ionizujícího záření na člověka

- **Intermitotická smrt buňky** – vysoké dávky záření, destrukce jaderné hmoty, porucha mitochondrií, narušení iontové rovnováhy - apoptóza, nekróza
- **Mitotická smrt** - zástava mitózy, fragmentace chromozomů, chromozomové aberace
- **Zástava syntézy DNA, transkripce DNA**
- **Poškození genetického materiálu**
  - **Deterministické účinky** – důsledkem poškození velkého počtu buněk
    - Akutní nemoc z ozáření
    - Akutní lokalizované poškození
    - Poškození plodu *in utero*
    - Nenádorová pozdní poškození
  - **Stochastické účinky** – důsledkem změny jedné nebo málo buněk
    - Zhoubné nádory
    - Genetické změny

- Letální dávka LD₅₀
  - Člověk 4 - 5 Gy
  - Pes 2,5 - 3 Gy
  - Myš 7 - 10 Gy
  - Hmyz 100 - 1000 Gy

Radiation-induced chromosome aberrations

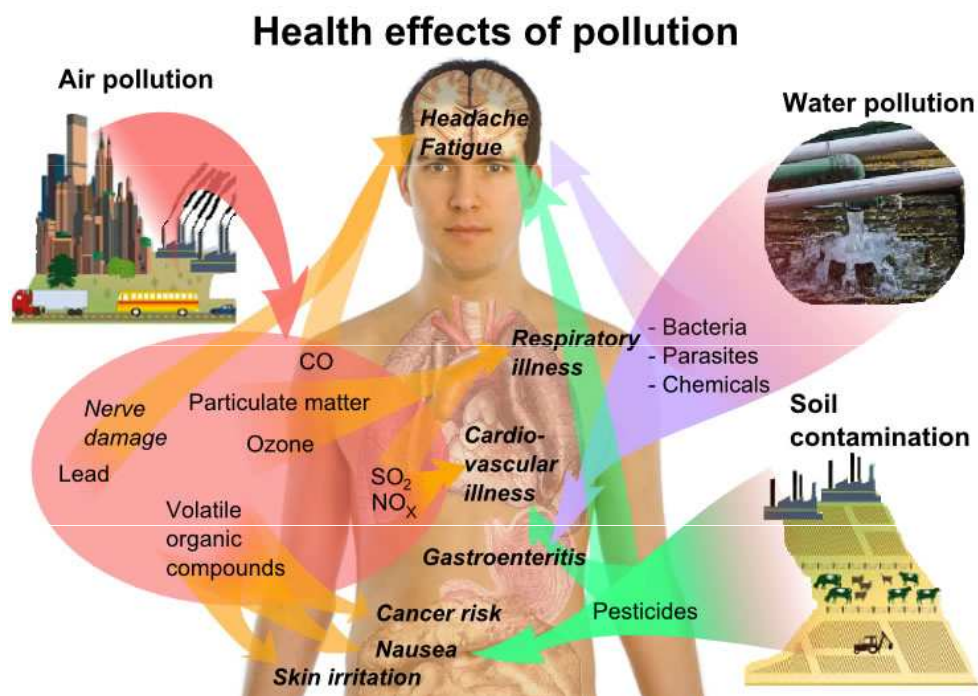

Chemické mutageny

- **Chemické mutageny** – látky, které způsobují mutace podmíněné změnou struktury DNA
- **Karcinogeny** – látky u kterých bylo prokázáno, že po požití, vdechování nebo působení na kůži dochází k onemocnění zhoubnými nádory. Většina karcinogenních látek má zároveň i mutagenní účinky. (Př. Benzen, vinilchlorid, polycyklické a aromatické uhlovodíky, nitrosaminy, azbest atd.)
- **Teratogeny** – látky vyvolávající změny plodu během těhotenství, zejména v prvních osmi týdnech (vývojové vady, malformace). Poruchy nejsou spojeny se změnou genotypu. (př. Benzen, aflatoxiny, ftalany, cytostatika, některé analgetika aj.)
- **Promutageny** – látky vyžadující ke svému účinku metabolickou aktivitu (xenobiotika)

Mutageny přítomné v životním prostředí

- Všeobecně rozšířené mutageny
- Voda
- Vzduch
- Půda
- Profesní expozice (mutageny jen v některých provozech)
- **Průmysl:** vinylchlorid – angiosarkom; trichlorethylen, chlorpren, černouhelný dehet – zdroj PAU
- **Zemědělství:** pesticidy organofosfáty, biostimulátory
- **Zdravotnictví:** inhalační anestetika, cytostatika, imunosupresiva

A large, dark pipe is shown discharging a thick, dark, turbid liquid into the ocean. The pipe is on the right side of the frame, and the discharge is a large, dark plume that spreads across the water's surface. In the background, the ocean is blue with white-capped waves, and a few people can be seen swimming in the distance under a clear sky.

Kontaminace vody

- Povrchová voda – pesticidy, herbicidy, dusíkaté hnojiva, insekticidy, fungicidy a jiné organické látky
- Desinfekce pitné vody chlorováním - vznik nízkomolekulárních látek – trihalomethany (chloroform, PCB, chlorbenzen, tetrachloretylen aj.)
- Zvýšená pravděpodobnost vzniku nádorů trávicího traktu a močového měchýře

Kontaminace ovzduší a půdy

- Ovzduší:
  - **Oxid siřičitý** (HSO_3 a SO_3 – vysoce mutagenní)
  - **Oxid dusíku**, CO – automobily
  - Výskyt **polyaromatických uhlovodíků (PAU)**, **PCB**, **DDT**, **těžké kovy** (Be, Cr, Cd, Ni, As); v průmyslových oblastech emise **benzenu**, **formaldehydu**, **benzínu**, **vinylchloridu**, **trichloretylenu**
  - **Přízemní ozon**, **polévatý prach**
  - Důsledky: **alergická onemocnění**, **nádory plic**, **bronchitidy**, **astma**
- Půda:
  - **PAU**, **rezidua pesticidů**, **herbicidů**, **insekticidů**, **fungicidů**, **růstových regulátorů**, **deriváty organických nitroslooučenin**
  - **DDT** (kumulace v potravním řetězci – i v mateřském mléce)
  - **Těžké kovy**

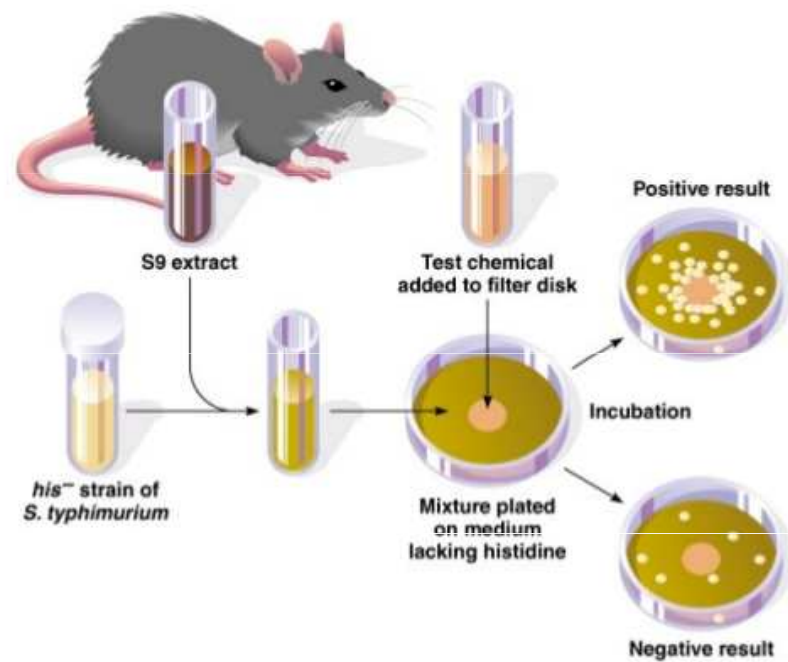
Mutageny a životní styl

- Kosmetika, barvy na vlasy, laky na nehty, sprchové gely, mýdla, antiperspiranty
- Kouření – příčina 30 % úmrtí na nádorové onemocnění
  - 67 karcinogenů

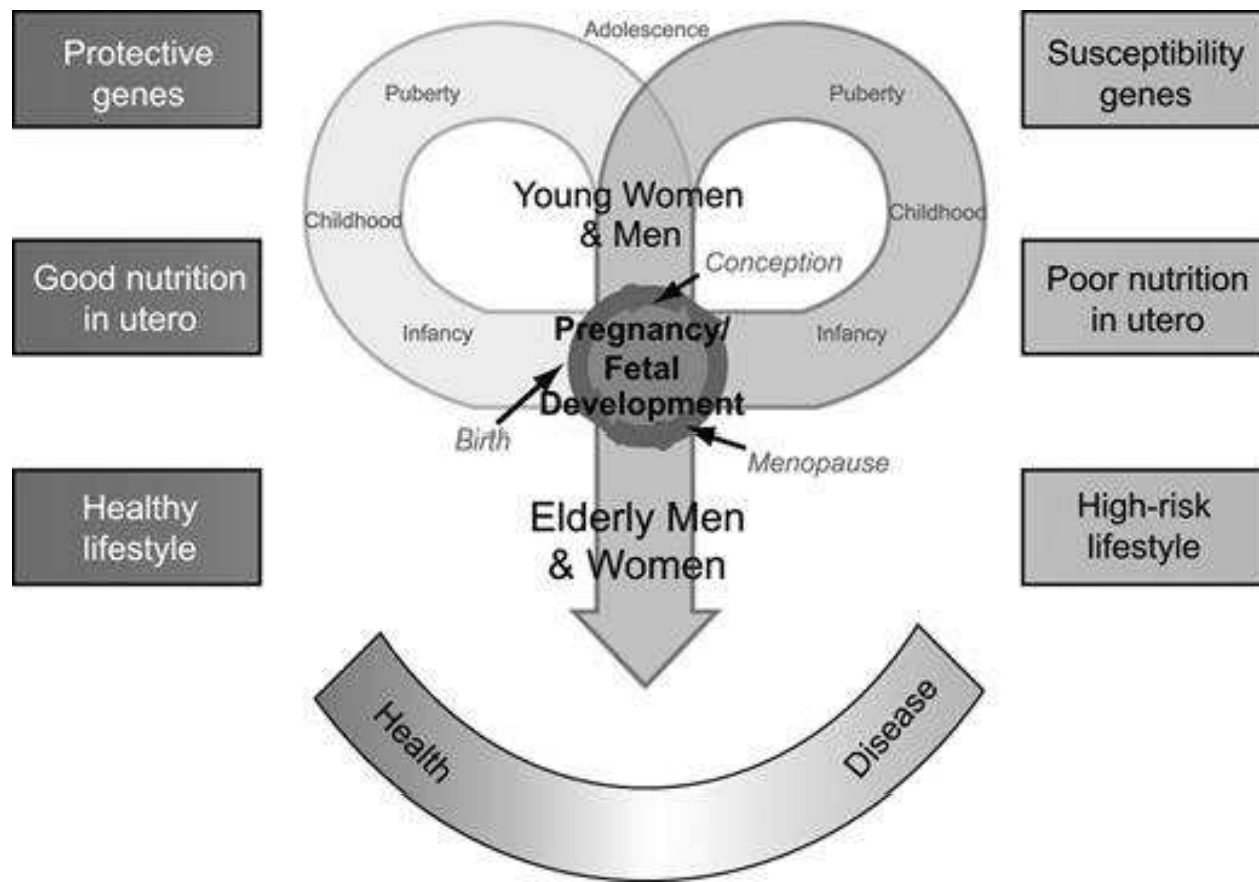
Testy mutagenity – př. Amesův test

Fig. 7.14, Ames test.

Genetika a nutriční

- Nutrienty ovlivňují genovou expresi a v důsledku mění fenotyp
- Genotyp jednatelce předurčuje odpověď pro daný nutrient
- Komplexní a oboustranné interakce
- Vysoká variabilita odpovědí na nutriční intervence
  - Variabilita na úrovni genetiky, epigenetiky a stavu metabolického fenotypu
  - Komplexní interakce genotypu, metabolického fenotypu, výživy, životního stylu a prostředí
- Některé nutrienty, jako vitaminy, se podílí na ochraně DNA a stabilizaci genomu
- Některé složky potravy, nebo jejich metabolity mohou být zdraví škodlivé či přímo mutagenní
- Pouze propojení analýz individuálního metabolického genotypu a fenotypu umožní personalizovaná nutriční a dietní doporučení, které pomohou udržet zdravější nutriční stav jednatelce a předcházet vzniku chronických onemocnění

Vay Liang W. Go, et al. 2005

Nutrienty v regulaci genové exprese

- Dobrá výživa je nezbytná pro zdraví, optimální růst a vývoj, a prevenci onemocnění
- **Aminokyseliny:** buňky jsou schopné rozpoznat změny v hladinách AA – kontrola transkripce, mRNA stabilizace, up- nebo downregulace iniciace translace
- **Mastné kyseliny:** modulace genové exprese (FA ovlivňují expresi receptorů PPAR – ligand-dependentní transkripční faktory)
  - PPAR- α je významný senzor lipidů a reguluje buněčný energetický metabolismus; regulace diferenciace adipocytů
- **Cukry:** především dráhy spojené s glukózou – glykolytické a lipogenní dráhy. Přímé ovlivnění exprese některých enzymů, často ale alespoň částečně

Nutrienty v regulaci genové exprese

- **Aminokyseliny:** buňky jsou schopné rozpoznat změny v hladinách AA – kontrola transkripce, mRNA stabilizace, up- nebo downregulace iniciace translace
- **Mastné kyseliny:** modulace genové exprese (FA ovlivňují expresi receptorů PPAR – ligand-dependentní transkripční faktory)
  - PPAR- α je významný senzor lipidů a reguluje buněčný energetický metabolismus; regulace diferenciací adipocytů
- **Cukry:** především dráhy spojené s glukózou – glykolytické a lipogenní dráhy. Přímé ovlivnění exprese některých enzymů, často ale alespoň částečně

Vitaminy

- Nedostatek může vést k nárustu poškození DNA, poruše buněk -> stárnutí, vznik nádorových onemocnění
- Karotenoidy (prekurzory Vit A) – antioxidační vlastnosti
- B12 a foláty (kys. listová) – zásadní pro metabolismus DNA
  - Zprostředkovává přeměnu dUMP na dTMP. V případě deficience se akumuluje dUMP a narůstá inkorporace uracilu do DNA místo tyminu – vznik zlomů na DNA a chromozomech
  - Nedostatek spojen také s anémií
- Vitamin C – silné antioxidační vlastnosti
  - Stabilita genomu u člověka nebyla v kontextu podávání askorbátů zatím zkoumána
- Vitamin D – antioxidační aktivita a stabilizace struktury chromozomů
  - Významný vliv na metabolismus Ca^{2+} - ovlivnění protein kináz a fosfatáz, buněčných adhezivních proteinů a genů v Ca^{2+} signálních drahách.
- Vitamin E (α - a β -tokoferol) – vychytává lipidové peroxidové radikály a snižuje tak poškození chromozomů
  - Zřejmě se podílí i na regulaci heat shock proteinů

Mutagenní látky v potravě

- Toxiny produkované rostlinami – ochrana před hmyzem, houbami a animálními predátory
- V normální stravě se odhaduje 5 -10 000 různých přírodních chemických látek
- Látky vykazující karcinogenní účinky byly nalezeny např. v kořeni (anýz, kmín, bazalka), ovoci, zelenině, kávě, čaji, medu či v houbách
- Benzpyren a jiné PAU – opékání masa nad otevřeným ohněm; pyrolýza proteinů a aminokyselin (heterocyklické aminy)
- Nitrozosloučeniny (teplená úprava masa obsahující dusitany)
- Aflatoxiny (plesnivění potravin)
- Kofein?
- Umělá sladidla (cyklamáty, sacharin)
- Konzervační látky (nitrofurany)
- Rezidua herbicidů, pesticidů, těžkých kovů
- Mykotoxiny (aflatoxin B1, aflatoxin M1 – v mléku)
- Aditiva do potravin

Aditiva v potravinách

- Antioxidanty, aromatizující přísady, balící plyny, barviva, emulgátory, konzervanty, kypřící látky, kyseliny, leštící látky, nosiče a rozpouštědla, odpěňovače
- Přijatelný denní příjem (ADI) – množství potravinářského aditiva (v mg na kg tělesné hmotnosti), kterému může být člověk vystaven, každý den po celý život, aniž by to pro něj představovalo zdravotní riziko.
- Stanovení ADI
  - Pokusy na experimentálních zvířatech – stanovení nejvyšší dávky chemické látky, při které se ještě neprojeví nežádoucí účinek

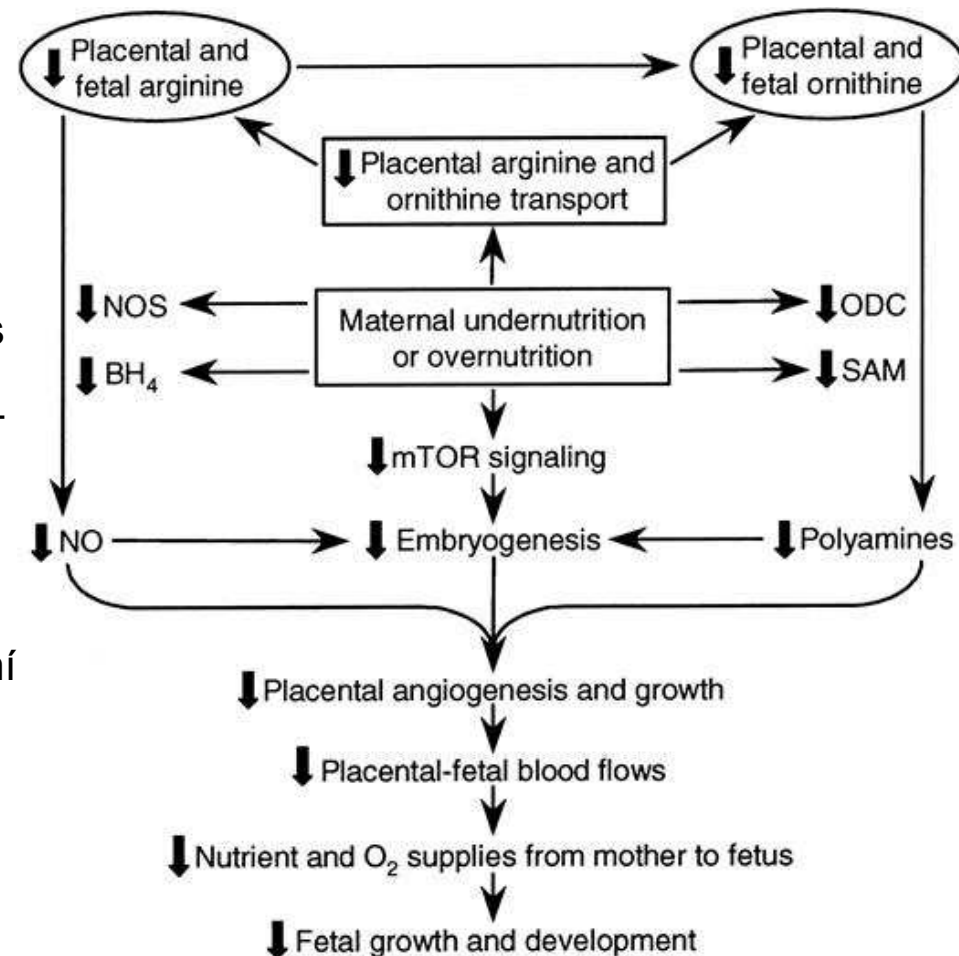
Endokrinní disruptory

- Látky, nebo směsi látek, zasahující do normálních funkcí endokrinního systému a mohou tak narušovat fyziologické funkce endogenních hormonů
- Silná afinita k některým receptorům, zejména estrogenním a androgenním – různý efekt
- Možná změna epigenetického nastavení
  - Phytoestrogeny (kumestrol, ekvol, genistein) – změny metylace DNA
  - Vinklozolin (fungicid), BPA – změny metylace DNA s kancerogenními procesy
  - BPA – změny metylace předního mozku myší – změny chování

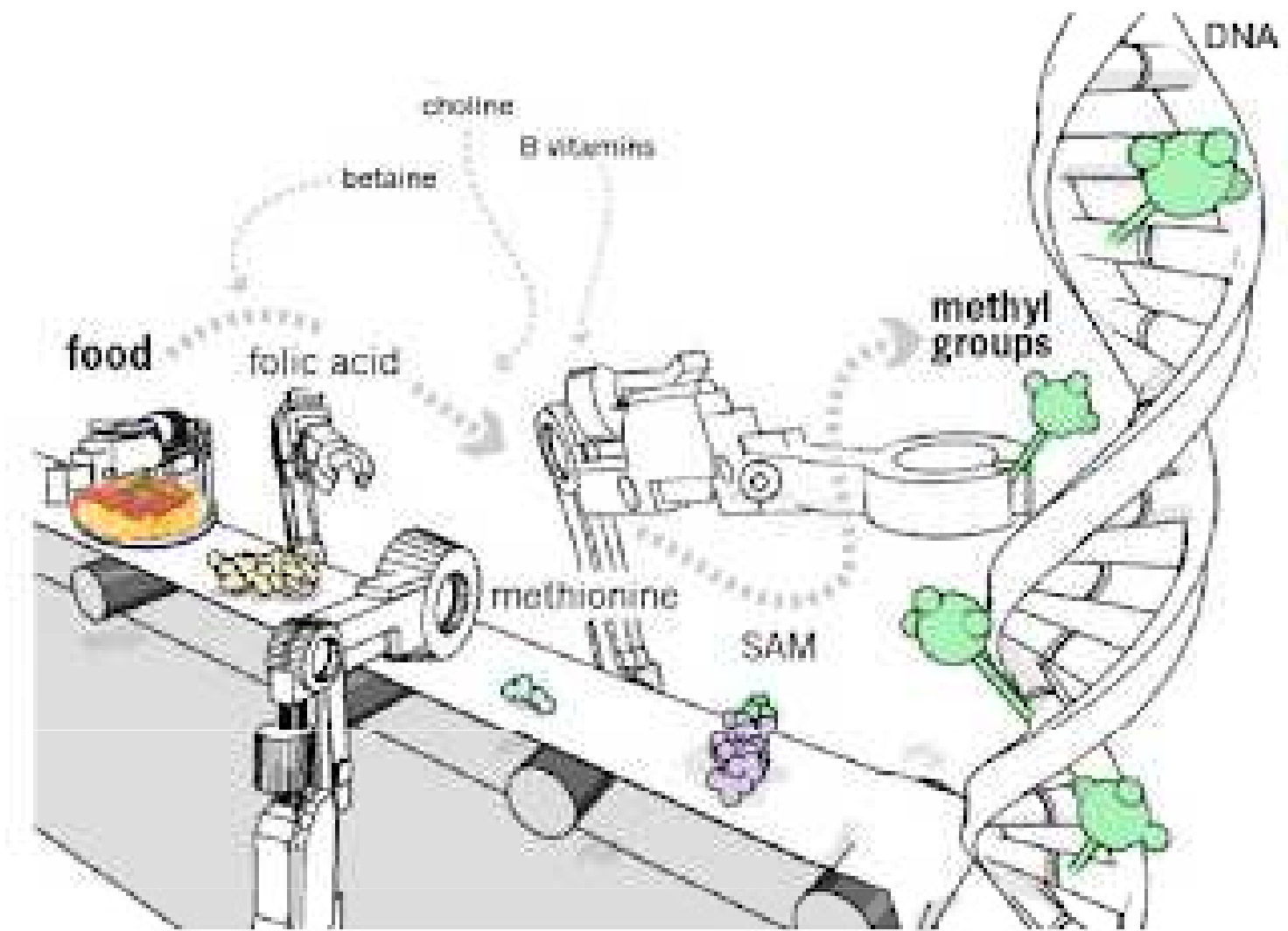
Výživa matky a vývoj plodu

- Nutrice je hlavní environmentální faktor intrauterinního vývoje ovlivňující expresi genomu plodu, který může mít celoživotní následky
- Nutrice a endokrinní stav plodu vede k vývojovým adaptacím s trvalou změnou struktur, fyziologie a metabolismu potomstva – predispozice pro vznik metabolických, endokrinních a kardiovaskulárních onemocnění
- Nedostatečná nebo nadbytečná výživa matky snižuje prokrvení placenty a zpomaluje vývoj plodu
- Zásadní role výživy matky v epigenetickém nastavení – DNA metylace a histonové modifikace

Guoyao W. et al. 2004

Epigenetika ve vývoji

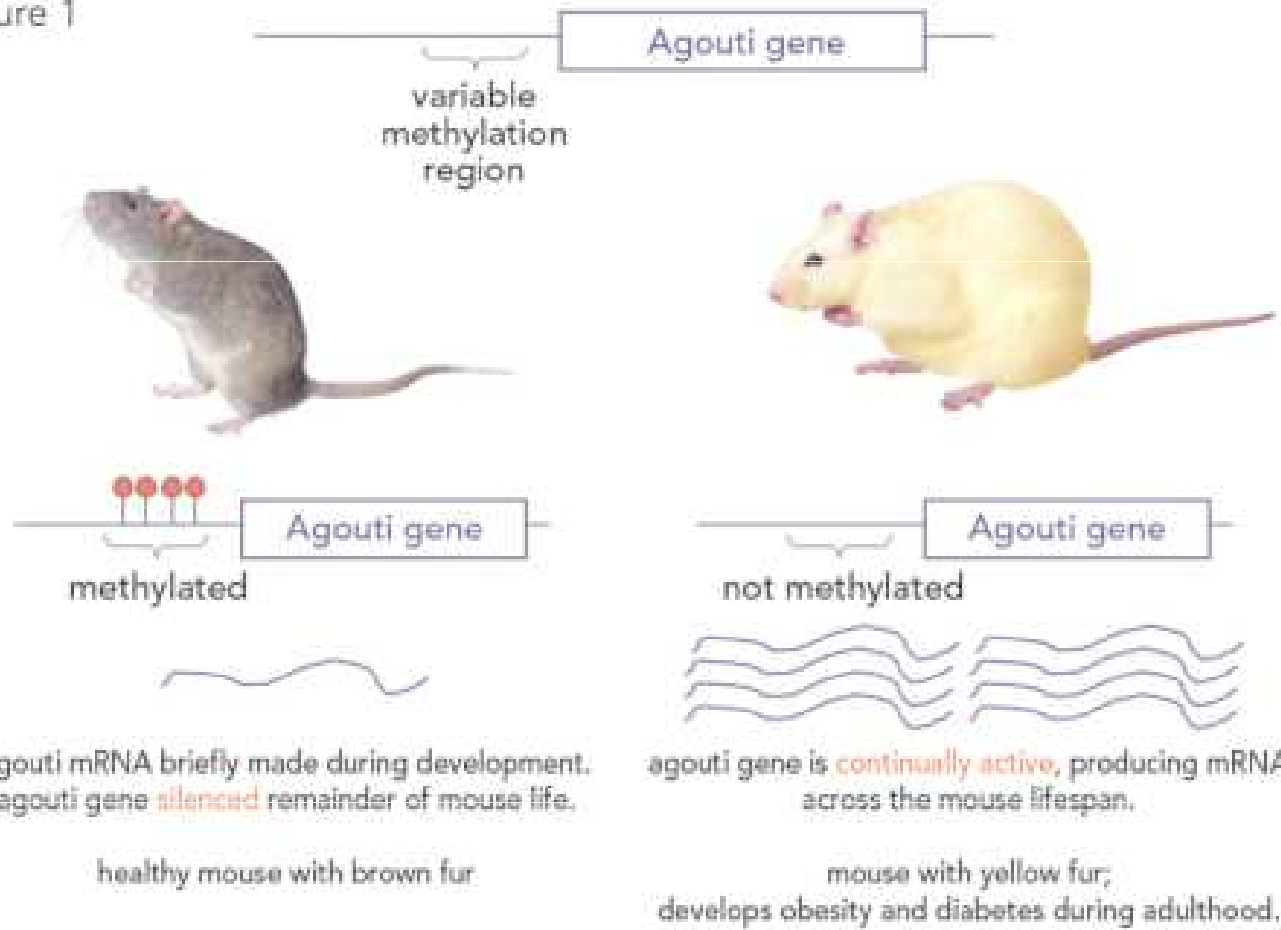
- Epigenetické modifikace (DNA metylace, modifikace histonů) – mezigenerační programování vývoje plodu – změny metabolické homeostázy
- Chování matky může indukovat morfologické změny mozku a změny chování potomstva
  - Vyšší hladiny stresových hormonů u potkanů o která matka málo pečovala – nedostatečná metylace genu pro receptor glukokortikoidů
- Nejvýraznější změny epigenetického nastavení probíhají ve stádiu embryonálního a fetálního vývoje, nicméně onemocnění a změna chování se často projeví až v dospělosti
  - Závažná onemocnění mozku jako je autismus, schizofrenie nebo Rettův syndrom mají významný epigenetický podklad
- Poškození genu často nevratný proces X epigenetické změny lze ovlivnit např. změnou výživy (resferatrol – červené víno), změnou chování (stres), či farmakoterapie
- Včelí matka a dělnice mají stejnou genetickou výbavu, ale rozdílnou metylaci genů
- Holandský hladomor (1944-45) – potomci podviživených matek vykazují vyšší kardiovaskulární morbiditu, ale i vyšší riziko metabolických onemocnění – první trimestr je pro pozdní vývoj kritický

Obezita a metabolické programování

- Nedostatek či nadbytek různých nutrientů (Vitamin A, B6, minerálních látek, sacharidů) vyvolává změny metylace DNA, a mění tak expresi genů v energetickém metabolismu
- Příklad: U myši krmených Bisfenolem A nedochází k metylaci genu Agouti – potomky jsou žluté a tlusté myši se sklonem k diabetu typu II. Podáním stravy bohaté na metylové skupiny bylo potomstvo opět zdravější – hubené a šedé myši
  - Geneticky identické myši s výrazně se lišícím fenotypem

figure 1

Metylace DNA a strava

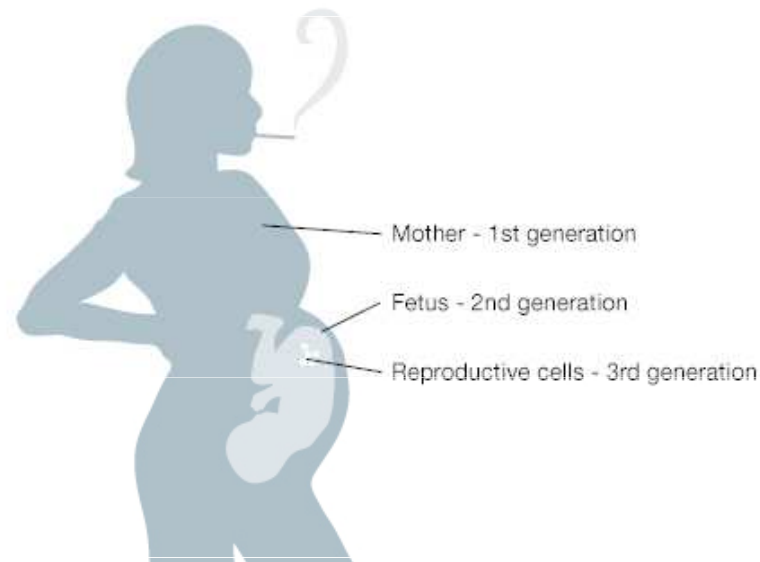
- Kyselina listová (B₉) – listová zelenina, vnitřnosti, játra, droždí, semena slunečnice – syntéza methioninu, transfer methylové skupiny – konverze B₁₂ na methyl-B₁₂
- Vit. B₁₂ – maso, ryby, játra – syntéza methioninu
- Vit. B₆ – maso, celozrnné výrobky, zelenina, ořechy – syntéza methioninu
- Methionin – špenát, sezam, ryby, ořechy – syntéza SAM
- SAM-e (S-adenosylmethionin) – doplněk stravy – primární dárce metylové skupiny
- Cholin – játra, vejce, sója, maso – dárce metylových skupin SAM
- Resveratrol – červené víno – odstraňuje metylové skupiny z histonů
- Genistein – sója – zvyšují metylaci DNA, možná prevence rakoviny

Je metylace řešení pro vše?

- Potlačení transkripce tumorsupresorových genů v důsledků DNA metylace – ovlivnění regulace buněčného cyklu – nádorová onemocnění
- Demethylace jako možná terapie nádorových onemocnění

Dědičnost epigenetického nastavení

Three generations at once are exposed to the same environmental conditions (diet, toxins, hormones, etc.). In order to provide a convincing case for epigenetic inheritance, an epigenetic change must be observed in the 4th generation.

- Důkazy epigenetické dědičnosti dokládají, že nejen změny v DNA kódu jsou děděny z generace na generaci, i přes epigenetické reprogramování během vývoje

Biologické mutageny

- **Viry** – některé viry (herpesviry, hepadnaviry, adenoviry, retroviry) mají schopnost integrovat se do DNA hostitelské buňky, čímž mohou porušit sekvenci některého strukturního genu, nebo jeho regulační oblasti, promotor atd.
- **Mobilní genové sekvence** – transpozony a retrotranspozony
  - mohou působit stejným mechanismem jako retroviry – tj. inzercí na “nesprávné” místo v genomu
- Př. **HPV** (lidský papilomavirus) – karcinom děložního hrdla;
HHV-8 (lidský herpesvirus 8) Kaposiho sarkom

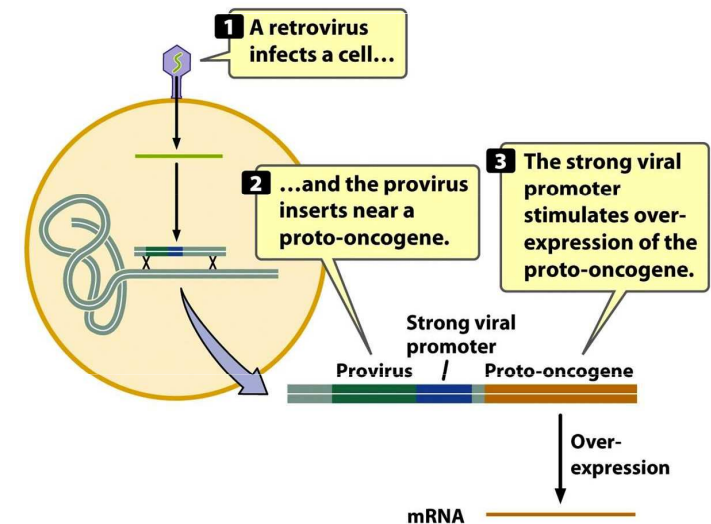
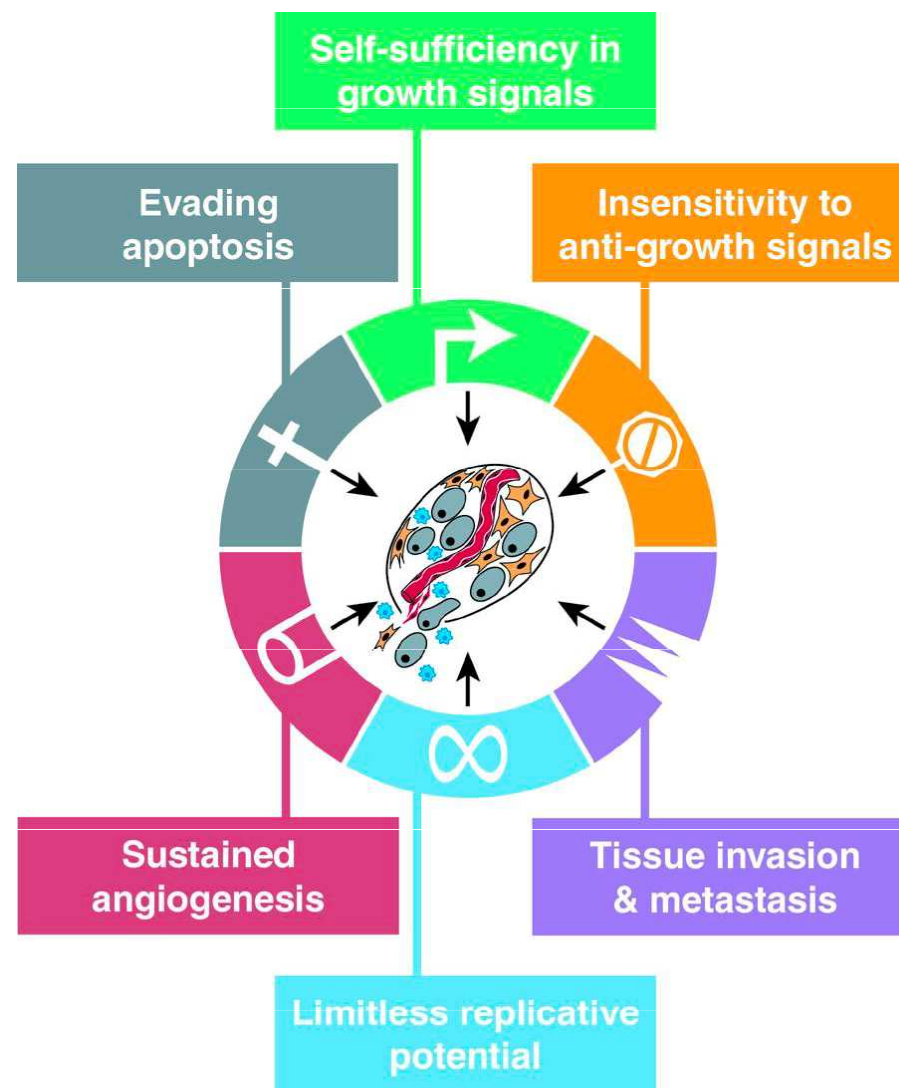

Figure 23-13b
Genetics: A Conceptual Approach, Third Edition
© 2009 W.H. Freeman and Company

Nádorová onemocnění

- Onemocní 10 mil. lidí ročně; umírá 7 mil. lidí ročně
- Příčiny vzniku – 35 % špatné stravovací návyky, 30 % kouření, 15 % dědičné faktory, 5 % nízká pohybová aktivita, infekční agens, radiace a sluneční záření, pracovní expozice, chemické škodliviny v životní, prostředí
- Důležitá prevence – změna individuálního životního stylu

Antikarcinogeny - prevence

- Příjem rozmanité a vyvážené stravy
- Nejvýznamnější látky: **Polyfenoly** (flavonoidy, fenolové kyseliny), **Terpeny** (karotenoidy, monoterpeny), **Sírné sloučeniny** (dialylylsulfidy, isothiokyanáty), **Saponiny** (triterpenoidy, steroidy)
- Příklady antikarcinogenních látek a potravin:

Kurkumin (kurkuma)

Delfinidin (borůvky)

Elágová kyselina (jahody)

Epigalaktochin-3-galát

(zelený čaj)

Resveratrol (hrozny)

Limonen (citrón)

Dialylylsulfid (česnek)

Indol-3-karbonyl (zelí)

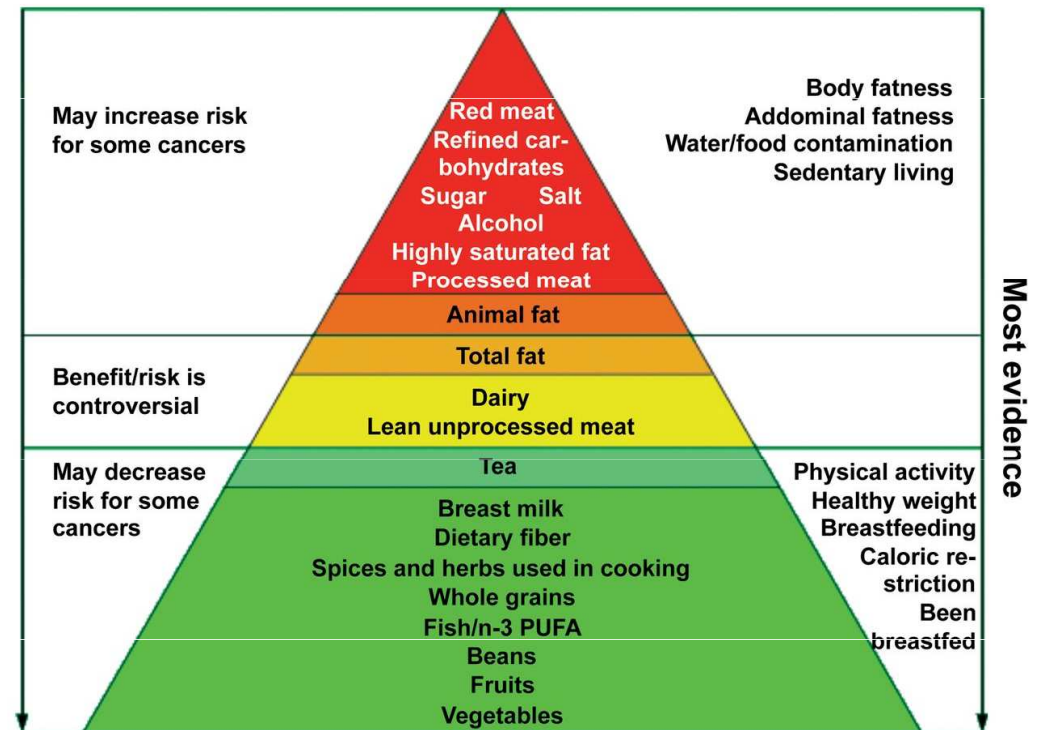
Genistein (sója)

Sulforan (brokolice)

Lykopen (rajčata)

Vláknina

Selen

Take home message

- Interindividuální genetická a epigenetická variabilita zaručuje, že žádný jídelníček nebo nutriční doporučení nebude fungovat stejně pro všechny.
- Kromě dědičných faktorů mají významný vliv na odpověď k nutričním doporučením pro jednotlivce i jeho spánkové návyky, pohyb a míra stresu
- Nemůžeme změnit naše geny, ale můžeme ovlivnit jak spíme, jak nacházíme se stresem a do jisté míry i náš mikrobiom. Základní principy zdravého stravování a životního stylu jsou univerzální.